

novembar '80. broj 261

KLJUĆ

darinka jevrić

MONOLOG Pjesnika

Šta sam to zidao?

plašim se da imenujem

okolo raspršena grada: starinske knjige, poroci,
snovi, godine, živi kreč — najprije razlažeš
pa sabiraš značenja tajna —

takvim malterom spajah opeke prolaznosti,
uz samu ivicu neba vidiš kovac postavljaš
da ptice slete na ozarenje,
svrati i odahne sam Bog.

Tapije i skice nijesam pribavljao,
nikakva uzdarja — uvijek
počinjujući ni iz čeg: čežnju sam u oblik preobraćao,
žudnju treperuvu — ko drevni neimari.

Pa gdje je greška?

visak se vazda u ponoru njiše
obnoć teinje ragriča mjesecina
vile bacaju čini.

Šta sam to zidao i
gdje bijan područen grešno.

KLJUĆ

Vrijeme skameni u čvor
pa se uzajamno krote,
svaki mu kret misao sudnja
mogućnost slobode.

Vavijek mu isti plen,
mimo blaga što skriva ga,
samo rđa niz grlo što se sliva
može da ga srodi sa domom.

Sam sebi dvojnik,
zatvoren u svoj liv
niti tajnu ne može da izda
samo se iz vremena u vrijeme seli
u san ljubavnika
ovlaš rubljen soptvenim pjevom.

VALERI PRED SVOJIM IDOLIMA*

e. m. sioran

Istinska nesreća za pisca je da bude shvaćen; Valeri je to bio za svog života, bio je to i posle. Da li je, dakle, bio tako jednostavan, tako dokuciv? Svakako nije. Ali bio je nesmotren da pruži suviše pojedinstvenosti i o sebi i o svom delu, on se razotkrio, odao, on je predao poneki ključ, uklonio nemalo od onih zabluda neophodnih za tajni prestiž pisca: umesto da ostavi drugima posao da ga odgonetnu, on ga je sam preuzeo; do poruka je dovodio manju da se objašnjava. Žadatak komentatora mora da se usled toga pokazivao posebno olakšan: upućujući ih otrve u suštinu svojih preokupacija i svojih gestova, on ih je pozivao manje na mozganje o njegovom delu nego o govorima koje je o

More Silvester: RODACI, fotografija

nemu održao. Prema tome, ispitivanje povodom njega imalo je za misiju da sazna da li je čin, u nekom trenutku koji ga se tiče, bio žrtva iluzije ili, naprotiv, preterane vidovitosti, suda izvučenog iz stvarnosti u oba slučaja. Ne samo da je bio svoj sopstveni komentator, nego su još i sva njegova dela samo manje ili više prerušena autobiografija, znalačko samoposmatranje, dnevnik njegova duha, unapredjeњe njegovih iskustava, bilo kojeg od njegovih iskustava, u red intelektualnog događaja, atentat protiv svega što je moglo da postoji u njemu od nepromišljenog, pobuna protiv njegovih dubina.

Znati rastaviti mehanizam svega, pošto je sve mehanizam, skup veština, trikova ili, da upotrebimo časniju reč, operacija; dohvati se njegovih opruga, pretvoriti se u časnovničara, zavriti unutra, prestati biti obmanut, eto šta se u njegovim očima ceni. Čovek, kao što ga on zamišlja, vredi samo svojom sposobnošću za ne-pričajanje, stepenom lucidnosti koju bude dostigao. Taj zahtev za lucidnošću navodi da se pomisli na stepen budnosti što ga pretpostavlja svako dohovno iskustvo, i koji će da bude određen odgovorom koji će se dati na glavno pitanje: »Dokle ste otišli u percepciji nestvarnosti?«

Ajkof * Barbarić * Bošnjak * Ćopić * Damnjanović * Feher * Fric * Krmpotić *
* Mainke * Negrišorac * Pogačnik * Prokopijević * Ris * Šop * Veljačić

Mogli bismo podrobno da označimo paralelizam između traženja lucidnosti namerno s ove strane apsolutnog, onakvog kva se pokazuje kod Valerija, i traženja budnosti s obzirom na apsolutno, koje je u prvom smislu mistički put. Radi se, i u jednom i u drugom postupku, o izoštavanju svesti željne da stresi iluzije koje vuče. Svaki nemilosrdni analitičar, svaki razotkrivač prividnosti, tim pre svaki »nihilista«, samo je zakоćen mističar, i to jedino zbog toga što ne pristaje da dā sadržaj svojoj lucidnosti, da je skrene u pravcu spasenja, pripajajući je poduhvatu koji je prevazilazi. Valeri je bio suviše zatrovan pozitivizmom da bi razumeo i drugi kult osim kulta lucidnosti *radi nje same*.

»Priznajem da sam od svoga duha načinio idola, ali nisam našao drugog.« Valeri se nikad nije povratio od čuđenja koje mu je izazivao prizor njegova duha. On se divio samo onima koji su obožavali svoj, i čije su težnje bile tako neumerene da su mogle samo da opsene ili da zavedu. Ono što ga je verovatno privlačilo kod Malarnea, bio je to *bezumnik*, bio je to onaj koji je 1885. pisao Verlenu: »... uvek sam sanjao i pokušavao nešto drugo, sa strpljenjem alhemičara, spreman da žrtvujem svaku taštinu i svako zadovoljenje, kao što se nekad spaljivao svoj nameštaj i grede iz svoga krova, da bi se hranila peć Velikog Dela. Šta? Teško je to reći: knjigu, sasvim prosto, u više tomova, knjigu koja je knjiga, arhitektuma i smisljena, a ne zbirka slučajnih nadahnica, makar bila i divotina... Ići ću dalje, reći ću: Knjigu, uveren da u osnovi postoji samo jedna...« Već 1867. on je bio formulisao, u pismu Kazalisu, istu veličanstvenu i mališitu želju: »... U Konačno iščeznuće ne bil ušao bez stvarnog stezanja srca da nisam bio okončao svoje delo, koje je Delo, Veliko Delo, kao što kažu alhemičari, naši preci.«

Stvoriti delo koje konkuriše svetu, koje nije njegov cdraz nego dvcjnik, tu ideju nije izvukao toliko od alhemičara, on ju je izvukao iz Hegela, cног Hegela koga je poznavao samo posredno, preko Viljea, kojim se jedva bio bavio, baš dovoljno, ipak, da bi mogao da ga navodi kada je prilika i da ga svečano nazove »čelnikom Vasionе«, formula koja mora da je pogodila Malarnea, pošto je Knjiga težila upravo obnovi Vasionе. Ali tom idejom je takođe mogao da bude nadahnut svojim druženjem s muzikom, teorijama epoha, izvedenim iz Šopenhauera, a koje su širili vagnerovići, koji su od nje činili jedinu umetnost sposobnu da izrazi suštinu sveta. A, uostalom, i sām Vagnerov poduhvat imao je čime da sugerise velike snove i poziva na megalomaniju, baš kao i alhemija ili hegeljanstvo. Muzičar, i još uz to plodan muzičar, može, strogo uvezvi, da teži ulozi demijurga; ali pesnik, i to pesnik prefijen do sterilitnosti, kako bi on to izveo bez komičnosti ili ludila? U svemu tome ima nečeg od *zastranjivanja*, da se poslužimo rečju kojoj je Malarme bio naklonjen. I upravo to je strana kojom je on privlačio, uveravao. Valeri ga nastavlja i oponaša, kada govori o onoj *Komediji intelektu* koju je nameravao jednom da napiše. San o bezmerju lako nosi ka apsolutnoj iluziji. Kada je, 13. novembra 1897, Malarme pokazivao Valeriju ispravljene otiske *Baćenih kocki* i pitao ga: »Ne smatrati li da je to čin ludila? — *lud* nije bio Malarme nego Valeri, koji je, u nastupu plemenitosti, morao da napiše da je, u toj pesmi tako čudnog tipografskog rasporeda, autor bio pokušao »da stranicu uzdigne na stepen zvezdanog neba«. Odrediti sebi zadatku koji je nemoguće ostvariti i čak definisati, hteti kreplost, iako smo izjedeni najistančanim malokrvnošću, u svemu tome postoji nešto od mizanscena, želje da se zavaramo, da živimo intelektualno iznad svojih mogućnosti, prohtev za legendom, i porazom, pošto je promašeni, na izvesnom nivou, neupredivo zanosniji od onog koji je do nečeg došao.

Zanimamo se sve više i više, ne za ono što je autor rekao, nego za ono što bi htio da kaže, ne za njegove činove, nego za njegove planove, manje za njegovo stvarno delo nego za sanjano delo. Ako nas Malarme uzbuduje, to je zato što ispunjava uslove neostvarenog pisca, neostvarenog u odnosu na nešrazmeran ideal koji je sebi bio utvrdio, tako nesrazmeran da smo poinekad skloni da nazovemo naivnim ili varalicom onog koji je, u stvari, bio samo halucinant. Ljubitelji smo pobaćenog dela, ostavljenog na putu, koje je nemoguće dovršiti, podrovanog njegovim sopstvenim zahtevima. Neobično, u ovom slučaju, jeste da delo nije bilo čak ni početo, pošto od Knjige, tog suparnika Vasionе, ne ostaje praktično nijedan otkrivalački znak: sumnjuju je da su njene osnove bile bačene u beleškama koje je Malarme dao da se unište, dok one koje su preostale ne zasljužuju da se na njima zadržavamo. Malarme: prohtev misli, misli koja se nikad nije ostvarila, koja se ulovila u eventualno, u nestvarno, oslobođena svakog čina, superiorna svakom predmetu, čak svakom pojmu... iščekivanje misli. I ono što je on, neprrijatelj nejasnog, posle svega izrazio, to je upravo to iščekivanje koje nije ništa drugo do nejasnoća sama. Ali ta nejasnoća, koja je prostor bezmerja, sadrži pozitivnu stranu: ona omogućava da se zamisli *veliko*. Sanjući o Knjizi, Malarme je i izašao na Jedinstveno: on bi bio *razumnija*, da je ostavio bilo koje delo. Isto to se može reći i o Valeriju, koji je rezultat gotovo mitološke ideje koju je sebi stvorio o svojim sposobnostima, o onome što bi iz njih mogao da izvuče, da je imao mogućnosti ili vremena da ih ištinski upotrebi. Nišu li njegove *Sveske starinarica* Knjige koju je, on takođe, htio da napiše? Otišao je dalje od Malarnea, ali baš kao i ovaj drugi, nije mogao srećno da izvede nameru koja zahteva upornost i veliku neranjivost za dosadu, za tu ranu koju, po njegovom sopstvenom priznanju, nije prestajala da ga

muči. No, dosada, to je diskontinuitet, umor od svakog čvrstog, osnovnog rezonovanja, raspršena opsesija, groza od sistema (Knjiga je mogla da bude samo sistem, *totalan* sistem), groza od upornosti, od *trajnosti* ideje; dosada je još besmislica, odломak, beleška, sveska, diletantizam, najzad, iz nedostatka vitalnosti i, takođe, iz straha da se bude ili da se izgleda *dubok*. Valerijev napad na Paskala mogao bi da se objasni reakcijom stida; nije li nepristojno izlagati svoje tajne, svoja razdiranja, svoje pore? Ne zaboravimo da je, mediteranac kao Valeri, čula uvažavao i da za njega osnovne kategorije nisu bile ono što jeste i što nije, nego ono što uopšte nije i što izgleda da postoji, Ništa i Pravid; *bjeću* kao takvom nedostajala je u njegovim očima dimenzija i čak domać...

Ni Malarme ni Valeri nisu bili opremljeni da navale na Knjigu. Pre njih, Po bi bio kadar i da zamisli mјen plan i da je se lati i on je se, istinu da kažemo, i latio, budući da je *Eureka* vrsta graničnog dela, krajnosti, kraja, divovskog i *ostvarenog* sna. »Resio sam tajnu Vasionе«; »Nemam više želju da živim, pošto sam napisao *Eureku*« — Malarme bi bio voleo da to užvikne; on je na ovo jedva imao pravo, čak i posle onog izvanrednog čoroskaka kakav su *Baćene kocke*. Bodler je bio nazvao Poa »junakom« Knjževnosti; Malarme će ići dalje, on će ga nazvati »apsolutnim knjževnim slučajem«. Niko danas ne bi odobrio ovakav sud, ali to uopšte nije važno, budući da svaki pojedinac, kao i svako doba, imaju *stvarnost* jedno svojim preterivanjima, svojom sposobnošću da preveličavaju, svojim bogovima. Niz knjževnih ili filosofskih sistema svedoči o neodoljivoj potrebi za obožavanjem: ko nije bio hagiografija u svoje vreme? Skeptik će uvek naći da obožava nekog od njega skepičnjeg. Čak i u XVIII veku, kada je ocrnjivanje postalo institucija, »opadanje divljenja« mora da nije bilo onako opšte kako je to verovao Monteske.

Za Valerija, tema obrađena u *Eureki* spada u Knjževnost. »Kosmognomija je knjževni rod znatne postojanosti i začuđujuće raznolikosti, jedan od najantičkih robova koji postoje.« On je mislio isto i o istoriji, čak i o filozofiji, »zasebnom knjževnom rodu, obeleženom izvesnim sižeima i mnoštvom izvesnih izraza i izvesnih formi. Može se podržati da se, za njega, pošto su pozitivne nauke izuzete, sve svodi na knjževnost, na nešto sumnjičivo, ačko ne za prezirjanje. Ali gde naći nekog *knjževnijeg* od njega, nekog kod koga su življe održane pažnja na reč, idolatrija govora? Narcis okrenut protiv sebe, on je prezirao jedinu aktivnost koja je bila u slozi s njegovom prirodom: *namenjen Reči*, on je suščinski bio knjževnik, i tog knjževnika je htio da ugasi, da ga uništi; pošto u tome nije uspeo, on se osvetio na knjževnosti o kojoj je rekao najčišće. Takva bi bila psihološka shema njegovih odnosa s njom.

Eureka nije ostavila trag u Valerijevom razvoju. Naprotiv, *Nastanak pesme* je veći događaj, glavni susret. Sve što će on ubuduće da misli o mehanizmu pesničkog čina, tu je. Zamišljamo ushićenje s kojim je verovatno pročito da kompozicija *Gavrana* ne može biti ni u jednoj tački pripisana slučaju ili intuiciji, i da je pesma bila zamišljena s »tačnošću i logičkom strogošću matematičkog problema«. Druga Poova izjava, ovoga puta iz *Marginalija* (CXVIII), mora da ga je ne manje zadovoljila: »Nesreća (Valeri bi bio rekao: *sreća*) izvesnih duhova je to što ih nikada ne zadovoljava pomisao da nešto mogu da izvedu, čak ni što su to izveli; potrebno im je još da u isto vreme znaju i drugima da pokažu kako su to učinili.«

Nastanak pesme bila je, s Poove strane, mistifikacija (*a mere hoax*); sav Valeri je proizisao iz naivne... lektire, iz žara za tekstom u kojem se pesnik šalio sa svojim lakovernim čitaocima. Ta mladičko oduševljenje za tako temeljnu anti-poetsku demonstraciju zaista dokazuje da u početku, u svojoj nutritini, Valeri nije bio pesnik; jer, sve njegovo biće bi se, verovatno, opiralo pred onim hladnim i nemilosrdnim rušenjem ludila, pred onom tužbom protiv najosnovnijeg pesničkog refleksa, protiv smisla postojanja poezije; — ali, njemu je, bez sumnje, bilo potrebno to podlo okrivljavanje, to optuživanje svakog spontanog stvaranja, da bi mogao da opravda, da *tzvini* svoj sopstveni nedostatak spontanosti. Šta je utešnije od tog značajkog izlaganja *lukavstva*? Bio je to katehizam, ne za pesnike nego za stihotvorce, koji je svakako morao goditi, kod Valenija, onoj virtuoznoj strani, onoj sklonosti za nadmetanje u refleksiji, za umetnost u drugom stepenu, za umetnost u umetnosti, onoj religiji naščinkog, kao i onoj volji da se, u svakom trenutku, bude izvan onog što se čini, izvan svakog zanosa, pesničkog ili drugog. Samo je manjaku lucinosti mogao da uživa u onom ciničnom vraćanju ka izvorima pesme, koje protivreči svim zakonima knjževne proizvodnje, u onoj neizmerno podrobnoj premeditaciji, onoj nečuvenoj akrobaciji gde je Valeri počeo prvi članak svoga pesničkog »vjerujuću«. On je utemeljio kao teoriju i predložio kao model svoju nesposobnost da bude pesnik prirodnog, on se zakačio za tehniku da bi prikrio svoje urođene nedostatke, on je postavio — neiskupiv zločin — poetiku iznad poezije. Opravданo možemo misliti da bi sve njegove teze bile sasvim drukčije da je bio sposoban da proizvede manje doterano delo. Propovedao je teško iz nemoći: sva njegova zahtevanja su zahtevanja umetnika a ne pesnika. Što je kod Poa bila samo igra, kod Valenija je dogma, knjževna dogma, to jest, *prihvaćena fikcija*. Kao dobar tehničar on je pokušao da rehabilituje postupak i zaštititi na račun *dara*. Iz svake teorije, u umetnosti razume se, on je prionuo da izvuče najmanje poetski zaključak, i za njega se hvatao, očaran, kakav je bio, do pomračenja, *izvodenjem*, invencijom lišenom kobi, su-

dbine, neizbežnog. Uvek je verovao da bismo mogli biti drugi, a ne oni koji smo, i uvek je htio da bude drugi, a ne onaj koji je bio; svedok je nagrizajuće žaljenje koje je osećao što nije čovek od nauke i koje ga je navelo da izrekne dosta ekstravaganca, posebno u estetici; to žaljenje je isto tako ono koje mu je nadahnulo popustljivost prema književnosti: reklo bi se da se unižava kada govoris o njoj ili da se udostojava samo da se oda stihovima. Uistinu, on se njima ne odaje, on se u njima vežba, kako je to izričito rekao toliko puta. Bar ne—pesnik u njemu, sprečavajući ga da meša prozu i poeziju, da želi da stvara, po primeru simbolista, poeziju po svaku cenu i svuda, sačuvaće ga od bede što je svaka proza koja je suviše javno poetska. Kada se približimo tako istančanom duhu, kao što je njegov, osetimo retko zadovoljstvo u otkrivanju njegovih iluzija i mana, koje su, iako nisu očevide, ipak ne manje stvarne, budući da je absolutna lucidnost nespovjeda s postojanjem, s upražnjavanjem dijanja. A duh koji je progledao, to svakako valja da priznamo, ma koji bio stepen njegovog oslobođenja od sveta, živi, više ili manje, u nedisljivom.

Po i Malarme postoje za Valerija; Leonardo je, očevide, samo izgovor, ime i ništa više, lik u potpunosti izgrađen, čudovište koje poseduje sve moći koje memamo, a koje bismo hteli da imamo. On odgovara onoj potrebi da se vidimo dovršenima, ostvarenima u nekom koga zamišljamo, i ko predstavlja idealan sažetak svih iluzija koje smo sebi o sebi stvorili: junaka koji je pobedio vaše sopstvene nemogućnosti, koji vas je oslobođio vaših granica, prelazeći ih *umesto vas*...

Uvod u Leonardov metod, koji potiče iz 1894, dokazuje da je Valeri, od svojih početaka, bio savršen, podrazumevam savršeno zreo, kao pisac: kuluk da se poboljšava, da napreduje, odmah mu je bio ušten. Njegov slučaj nije bez analogija sa siučajem njegova zemljaka koji je mogao da tvrdi na Sv. Jeleni: »Rat je neobična veste; uveravam vas da sam vodio šezdeset bitaka; pa eto, misam načinu ništa što nisam znao još od prve.« Valeri, pri kraju života, takođe je mogao da tvrdi da je sve znao, još od prvog pokušaja, i da, što se tiče zahteva prema sebi i prema svome delu, nije bio otišao dalje nego u dvadesetog godina. U dobu kada se pipa, kada se opornaša sav svet, on je bio pronašao svoj način, svoj stil, svoj oblik misli. Bez sumnje se još divio, ali *kao poznavalač*. Kao i svi savršeni duhovi, bio je ograničen, to jest, zatvoren u izvesne teme iz kojih nije mogao izići. Možda ga je iz reakcije protiv samog sebe, protiv njegovih tako primetnih granica, i zanimao toliko onaj fenomen kakav je univerzalni duh, jedva pojmljiva mogućnost mnoštva talenata koji se razvijaju ne škodeći jedan drugom, koji zajedno postoje a da se međusobno ne poništavaju. On nije mogao da ne *sretne* Leonarda; Lajbnic se, međutim, više nametao. Bez sumnje. Ali da bi se navatilo na Lajbnicu, potrebna je bila, osim naučne kompetencije i znanja koje nije imao, bezlična razdobljalost za koju je bio nespособан. S Leonardom, simbolom civilizacije, vasiione ili bilo čega, rpoizvoljnost i neusiljenost bile su inače lake. Ako ga se s vremenom na vreme navodilo, bilo je to samo zato da bi se bolje moglo govoriti o sebi, o svojim sopstvenim ukusima i svojim odbojnositima, izravnati svoje račune s filosofima, privlačujući ime koje je, sâmo, imalo u isto vreme više sposobnosti nego što ih je ijedan od njih ikada u sebi skupio. Za Valerija, problemi koje pretresa filosofija i način na koji ih ona izlaže, svode se na »zlopotrebu govora«, na lažne probleme, neoplodne i zamenljive, lišene svake strogosti, bilo nutarnje, bilo verbalne; izgledalo mu je da je ideja bila oneprirođena čim su je se dohvatali filosofi, bolje: da se i sama *misao* kvarila na njihov dodir. Groza koju je osećao od filosofskog žargona tako je uverljiva, tako zarazna, da je delimo zauvek, da *ozbiljnog* filosofa više ne možemo da čitamo osim s nepoverenjem ili gađenjem, i da se od tada opiremo svakom lažno tajanstvenom ili učenom izrazu. Najveći deo filosofije svodi se na zločin povrede govora, na zločin protiv Reči. Svaki izraz škola trebalo bi da bude zbrajan i izjednačen s prestupom. Nesvesno je nečastan svakok, da bi uklonio poteškoću ili rešio problem, iskiva zvučnu, naduvetu reč i čak, sasvim kratko, reč. U pismu F. Brinou, Valeri je pisao: »... više duha je potrebno da se uzdržimo od reči nego da je unesemo.« — Da su se prevodila bulanja filosofa na *normalan* govor, šta bi od njih ostajalo? Poduhvat bi bio ubitačan za većinu među njima. Ali valja odmah da dodamo da bi on to bio gotovo isto toliko za pisača, naročito za Valerija: da smo skidali s njegove proze njen sjaj, da smo svodili ovu ili onu njegovu misao na skeletične obrise, šta bi ona još vredela? On je takođe bio nasamaren od govora, *drugog* govora, istina stvarnijeg, *postojećijeg*. Nije iskivao reči, razume se, ali živeo je na skoro apsolutan način u svome govoru, tako da je njegova superiornost nad filosofima bila upravo to što je proizilazio iz nestvarnosti manje od njihove. Obično tako oprezan, on je pokazao, kritikujući ih tako strogo, da može da dopusti da se zanese, da se prevari. Uostalom, potpuno osvećivanje ubilo bi u njemu ne samo »čoveka misli«, kako je ponekad sebe zvao, nego, gubitak mnogo ozbiljniji, žonglera, lakrdijaša reči. Velika je sreća što do »nepokolebive vidovitosti«, o kojoj je sanjao, nije dospeo; inače bi se njegovo »čutanje« produžilo sve do njezove smrti.

Kada o tome dobro razmislimo, njegova odbojnosc prema filosofima imala je nečega nečistog; u stvari, on je bio *opsednut* njima, nije mogao da bude ravnodušan što se njih tiče, prognoio ih je ironijom bliskom zajedljivosti. Čitavog svog života uz-

državao se od želje da izgradi sistem; pa ipak je u njemu postojalo, kao i u pogledu nauke, više ili manje svesno žaljenje za sistemom koji nije mogao da izgraditi. Mirnja filosofije uvek je sumnjiva: reklo bi se da se ne opršta sebi što se nije bilo filosof i, da bi se maskiralo to žaljenje, ili ta nespособност, ne štede se oni koji su, manje savesni ili obdareniji, imali sreću da izgrade onaj mali neverovatni svet kakav je dobro obrazložena filosofska doktrina. Da »misilac« žali za filosofom koji bi mogao biti, to shvatamo; ali ono što manje shvatamo, to je da ovo žaljenje još više muči pesnike: ponovo mislimo na Malarmea, pošto je Knjiga mogla biti samo delo filosofa. Draž strogosti, misli *bez čari!* Ako su pesnici toliko na to osetljivi, to je iz neke vrste slida što žive bez srama kao paravent Neverovatnog.

Filosofija profesora je jedno; metafizika je drugo. Očekivali bismo, od strane Valerija, neku popustljivost prema ovoj. Od toga nema ništa. On je lukavo razotkriva, i ne bi bio daleko od toga da je, kao što to čini logički pozitivizam kojem je on u mnogim pogledima veoma blizak, naziva »bolešcu govora«. Smatrao je čak svojim pitanjem časti da ismeva metafizičko nespojstvo. Paskalove muke nadahnjuju ga refleksijama inženjera: »Nema otkrića za Leonarda. Nema otvorenon ponora s njegove desne strane. Ponor bi ga naveo da pomicaju na most. Ponor bi mogao da posluži isprobavanjima neke velike mehaničke ptice.« — Kada se čitaju tako neoprostivo nehajne reči, u glavi se ima još samo jedna ideja: *osvetiti* Paskala, pošto se sve stavi na stranu. Kakvog imas smisla što mu se prigovara da je napustio nauke, kada je to naruštanje bilo rezultat duhovnog *budenja*, važnog na način drukčiji nego naučna otkrića do kojih bi kasnije mogao doći? U apsolutnom, paskalovskim neodlučnosti na granicama molitve teže više od bilo koje tajne iznudene od spoljnog sveta. Svaku objektivno *osvajanje* pretpostavlja unutrašnje povlačenje. Kada čovek bude dostigao cilj što ga je sebi odredio: ukrotiti Stvaranje — on će biti potpuno prazan: bog i utvara. Uz *scientizam*, tu veliku iluziju modernih vremena, Valeri pristaje bez rezervi, bez zadnjih misli. Da li je to običan slučaj što je, u svojoj mladosti u Montpeljeu, zauzimao sobu u kojoj je stanovao, mnogo godina ranije, Ogist Kont, teoretičar i prorok *scientizma*?

Od svih praznoverica, najmanje originalna je praznoverica nauke. Bez sumnje, možemo se odlati naučnoj aktivnosti, ali entuzijazam za nju, *kada nismo u toku stvari*, u najmanju je ruku neprijatan. Valeri je sam stvorio svoju legendu pesnika-matematičara. I svi su poverovali, mada je on sâmo priznao, s druge strane, da je samo »nesrečni ljubavnik najlepše nauke«, i mada je izjavio Frederiku Lefevru da, kao mlad, nije mogao da uđe u monaricu zbog »apsolutnog nerazumevanja matematičkih nauka. Apsolutno ništa nisam u njima shvatao. Bila je to za mene stvar čudnija, neshvatljivija, očajnija od bilo čega na svetu. Niko nikada nije manje razumeo postojanje i gotovo mogućnost čak i najjednostavnije matematike nego ja u to vreme.« — Da joj se kasnije strasno odao, to je neosporno; ali strasno joj se odlati i razumevati se u nju, to su dve stvari. On se za nju zanimalo, bilo da bi stvorio sebi intelektualni status iznad drugih, iz želje da se uzdiigne kao junak drame na granici moći duha, bilo da bi »ušao u oblast u kojoj se više ne spotiče u svakom trenutku na meni samoj. Ne postoje reči da se iskaže slast što osećamo postojanje čitavog jednog sveta iz kojeg je Ja potpuno odsutno.« Da li je on znao za ove reči Sofije Kovalevski o matematici? Može biti da ga je potreba iste vrste nosila ka disciplini tako udaljenoj od svakog oblika narcizma. Ali ako dovedemo u sumnju postojanje, kod njega, ove duboke potrebe, njegovi odnosi s naukom navode da se misli na oduševljenje onih žena iz veka Svetlosti o kojima je govorio u svom predgovoru *Persijskim pismima*, a koje su posećivale laboratorije, strasno se zanimali za anatomiju ili astronomiju. Mora se priznati, da bi ga se za to pohvalilo, da, u načinu na koji se izražava o naukama, nalazimo ton svetskog čoveka z velike epohe, poslednji odjek nekadašnjih salona. Mogli bismo otkriti takođe, u njegovom traženju nedostupnog, i nešto mazohizma: obožavati, da bi se dosudile sebi muke, ono što nikad nećemo dostići; kazniti sebe što smo, kada se radi o Znanju, običan amater.

Jedini problemi s kojima se suočio kao poznavalač, kao upućeni, jesu problemi forme ili, da budemo tačniji, pisanija. »Sintaktički genij«, ta Klodelova reč o Malarmeu, odgovara isto tako, ako ne bolje, Valeriju, koji sam priznaje da duguje Malarmeu činjenicu da »poima i stavlja iznad svih dela«, svesno posedovanje funkcije govora i osećanje superionne slobode izražavanja s obzirom na koju je svaka misao samo incident, pojedinačni događaj. — Valerijev kult prema strogosti ne ide dalje od pravilnosti izraza i svesnog napora ka *apstraktnom* blesku rečenje. Strogost forme, a ne materije. Mlada Parka zahtevaće više od stotinu skica: autor se njome diči i raspoznaće u njoj sam simbol strogog postupka. Ništa ne ostaviti improvizaciju ili inspiraciju (u njegovim očima prokletim simbolima), nadzirati reči, odmeravati ih, nikada ne zaboraviti da je govor jedina, isključiva stvarnost — takva je ta volja izražavanja, koja ide tako daleko da se okreće u žestiniti sitnicama, u *inscrpljujućem* traženju infinitesimalne tačnosti. Valeni je rob Nijanse.

On je otisao do krajnje tačke govora, tamo gde je ovaj, vazdušast, opasno istančan, još samo *suština* čipke, samo poslednji stepen pre nestvarnosti. Ne možemo zamisliti pročišćeniji, čudesnije beskrvan jezik od njegovog. Da je, ne samo na jednom mestu, on preteran ili otvoreno izveštacen, zašto da to poričemo? On sâmo je visoko cenio izveštacenost, kako o tome svedoči ovo

značajno priznanje: »Ko zna da li nas Molijer nekad nije stajao nekog Šekspira, kada je izveštacene doveo u smešan položaj?« — Ono što bi moglo da se zameri izveštacenosti, to je da čini pisca suviše svesnim, suviše prožetim svojom superiornošću nad svojim instrumentom: time što se njime igra i što rukuje njime s virtuoznosću, on lišava govor svake tajne i svake vrednosti. No, govor mora da se opire; ako popusti, on se potpuno pokorava čudima opsenara, rastvara se u nizu otkritića i pируeta, gde u svakom trenutku trijumfuje nad samim sobom, i deli se protiv sebe do poništenja. Izveštacenost je pisanje pisanja: stil koji se udvaja, i koji postaje predmet svoga sopstvenog traženja. Ipak bi bilo preterano smatrati Valerija za izveštacenog; ali pravo je reći da je imao skokove izveštacenosti. Što je bilo sasvim prirodno kod nekog ko ništa nije primećivao iza govora, mikakav supstrat ili ostatak stvarnosti. Samo nas reči čuvaju od ništavila, takva je, izgleda, osnova njegove misli, iako je osnova izraz čije je poricao i estetičko i metafizičko značenje. Ostaje da se on jednostavno kladio na rečima, i da je samim tim dokazao da u nešto još veruje. Ako se na kraju od njih odvoji, to je samo onda kada ga se moglo tretirati kao »nihilistu«. Na svaki način, on nije mogao to da bude, jer je bio suviše osetljiv na urgentnost laži radi postojanja. »Izgubili bismo hrabrost da nismo bili podržani lažnim idejama«, rekao je Fontenel, pisac na koga, po blagonaklonosti koju je umeo da pokaže i prema najneznatnijoj ideji, Valeri najviše licí.

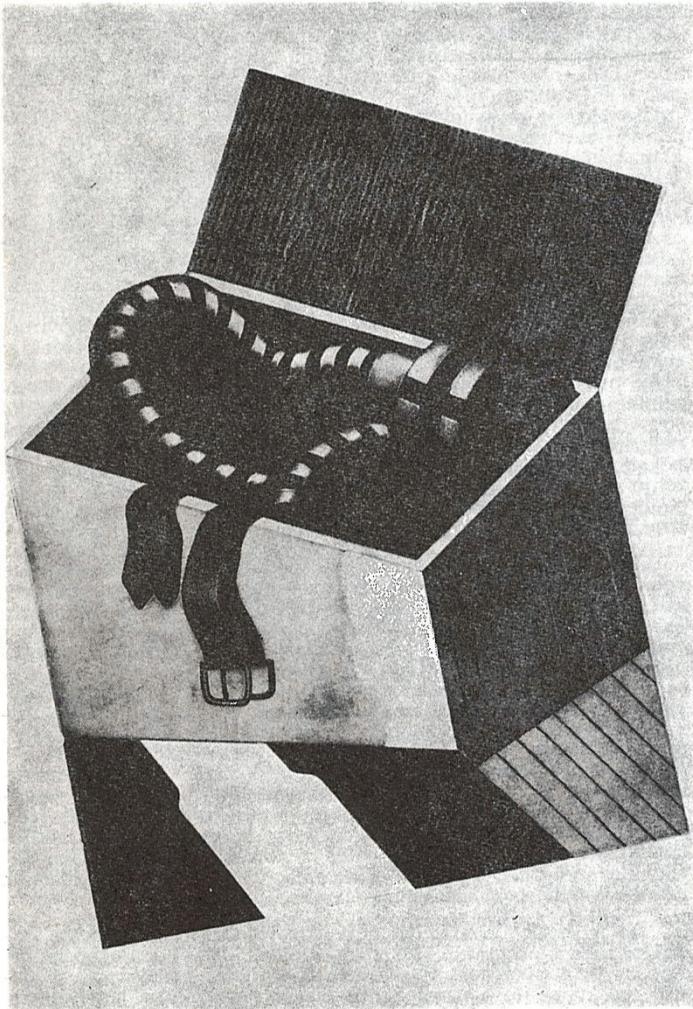
Poezija je ugrožena kada pesnici pokažu suviše živo teorijsko interesovanje za govor i čine od njega stalni predmet meditacije, kada mu dodeljuju izuzetan status, koji zavisi manje od estetike nego od teologije. Opsednutost govorom, uvek dosta živa u Francuskoj, nikada nije bila tako žestoka, i tako sterilišuća, kad danas: u tome se nije dalje od toga da se unapredi sredstvo, posrednik misli, u jedini predmet misli, naime, u zamenu apsolutnog, da ne kažemo boga. Nema žive, plodne misli koja zahvata u stvarno, ako se reč surovo stavlja na mesto ideje, ako se vozilo ceni više od tovara koji prenosi, ako je oruđe misli izjednačeno sa samom misli. Da bi se zaista mislio, neophodno je da misao prianja uz duh; ako postane od njega nezavisna, ako mu je eksteriorna, duh se u početku oseti njome sputan, obrće se u prazno, i ima još samo jedan izvor: sebe samog, umesto da se uhvati za svet da bi iz njega crpeo svoju suštinu ili svoje izgovore. Neka se pisac dobro čuva toga da suviše razmišlja o govoru, neka izbegava po svaku cenu da načini od

njega građu svojih obuzetosti, neka ne zaboravi da su važna dela bila sačinjena *uprkos* govoru. Dante je bio opsednut onim što je imao da kaže, ne time što to kazuje. Bišmo u iskušenju da kažemo da je francuska književnost, odavno, oduvek, podlegala, čini se, općinjavaju, i despotizmu, Reči. Otuda njena ističanost, njena krhkost, njena krajnje preterana osetljivost i, takođe, njen manirizam. Malarme i Valeri krušu tradiciju i unapred oblkuju iscrpljenje; i jedan i drugi su sumptomi kraja *gramatičarske* nacije. Lingvista je čak mogao tvrditi da se Malarme odnosio prema francuskom jeziku kao prema mrtvom jeziku i »koji nikad nije čuo da se govorii«. Uputno je da se doda da je kod njega bilo i nešto poze, »ironičnog i lukavog Parižanina«, što je zabeležio Klodel, trun »šarlatanstva veoma visoke klase, umor čoveka pomirena sa svime — cite koje čemo, izraziti, ponovo naći kod onog Valerija iz »neodređenog odbijanja da bude bilo šta«, ključa-formule njegova intelektualnog postupka, rukovodećeg načela, pravila i devize njegovog duha. I, zaista, Valeri nikada neće biti *potpun*, neće se poistovetiti ni s biccima ni sa stvarima, biće *po strani*, na margini svega, i to nikako iz neke muke metafizičke vrste, nego iz preteranosti razmišljanja o operacijama, o funkcionišanju svesti. Preovladajuća ideja, ideja koja daje smisao svim njegovim pokušajima, obrće se oko onog odstojanja koje svest uzima nasuprot sebe same, *one svesti o svesti*, kako se ona ocrтava uglavnom u *Belešci i digresiji* iz 1919, njegovom »filosofskom« remek-delu, u kojem, tražeći, usred naših senzacija i naših sudova, jedan *stalan*, on ga ne malazi u našoj promenljivoj ličnosti, nego u čistom ja, »univerzalnoj zamenici«, »nazivom *toga* što nema veze s licem«, »što nema imena«, »što nema povesti«, i što je, ukratko, sam fenomen izostavljanja svesti, samo granično postojanje, gotovo fiktivno, lišeno svakog određenog sadržaja i bez ikakve veze s psihološkim subjektom. To jalovo ja, skup odbijanja, kvintesencija ničega, svesno ništavilo (ne svest o ništavili, nego ništavilo koje se poznaje i koje odbacuje slučajna svojstva i promenljivosti neizvesnoga subjekta), to ja, poslednja etapa lucidnosti, lucidnosti očene i pročišćene od svake sāradnje s predmetima ili dogadajima, smešta se na antipod od Ja — beskonačna produktivnost, kosmogonijska snaga — kao što ga je bio zamislio nemački romantizam.

Svest se ne meša u naše činove, osim da bi omela njihovo izvršenje, svest je stalno dovođenje u pitanje života, ona je možda rušenje života. *Bewusstsein als Verhängnis*, »Svest kao Fatalnost«, naslov je knjige koja se pojavila u Nemačkoj između dva rata, i čiji je autor, izvačeći zaključke iz svoga viđenja svesti, izvršio samoubistvo. Po svemu sudeći, u fenomenu svesti postoji dramatična, zlokobna dimenzija koja nije promakla Valeriju (neka se pomišli na »smrtonosnu lucidnost« iz *Duše i plesa*), ali on nije mogao suviše na njoj da se zadržava i da ne dovede sebe u protivrečnost sa svojim ubičajenim teorijama o blagotvornoj, u književnom stvaranju, ulozi svesti u suprotnosti sa sumnijivim karakterom plesa: sva njegova poetika, šta je ako ne apoteoze svesti? Da se bio zadržao suviše dugo na napetosti između Vitalnog i Svesnog, morao bi da preokrene lestivicu vrednosti koju je bio izradio i kojoj je ostao veran tokom čitave svoje karijere.

Napor da definiše samog sebe, da naširoko govori o svojim sopstvenim mentalnim operacijama, Valeri je to smatrao za pravu spoznaju. Ali poznavati se nije spoznati; ili, pre, samo je vrsta spoznavanja. Valeri je uvek brišao *spoznaju i vidovitost*. Opet se volja da bude vidovit, da bude neljudski obavešten, proprija kod njega jedva skrivenom gordošću; on se poznaje i divi se sebi što se poznaje. Budimo pravedni: on se ne divi svom duhu, on se divi sebi kao Duhu. Njegov narcizam, neodvojiv od onoga što je nazivao »emocijama i patetikom intelekta, nije narcizam intimnih dnevnika, to nije prijanjanje uz ja kao jedino skretanje, to nije, isto tako, ja onih koji vole da se slušaju, psihološki, podrazumeva se; ne, to je apstraktno ja, tačnije: ja apstraktne jedinke, daleko od zadovoljstava samoposmatranja ili nečistoća psihoanalize. Napomenimo da Narcisova mana niko nije bila istovetna s njegovom: kako inače objasniti da jedina oblast u kojoj mu je potomstvo dalo za pravo na očevidan način jeste oblast političkih predviđanja i razmatranja? Istorija, idol kojeg se zauzeo da uništi, velikim delom je ta kojom traje, kojom se održava, kojom je još aktuelan. Jer, ironijom koju bi on možda odobrio, ono što se najviše navodi jesu reči koje se odnose na nju. Sumnja se u njegove pesme, odguruje se njegova poetika, ali se sve više i više poziva na moralistu i analitičara pažljivog na događaje. Taj zaljubljenik u sebe samog imao je dar ekstravertita. Oseća se da mu se spoljašnjosti nisu svidale, da ništa kod njega nije dobijalo morbidan, dubok, u najvećem stepenu intiman izgled, i da je čak i Ništavilo, koje je nasledio od Malarmea, bilo samo fascinacija bez zamosa, a niko nije otvaranje na horizont ili ekstazu. U ne znam kojoj Upanišadi, rečeno je da »je suština čoveka reč, suština reči himna«. Valeri bi pristao uz prvo tvrdjenje, a porekao drugo. U tom prihvatanju i u tom odbijanju i valja da tražimo ključ njegovih granica i njegovih ispunjenja.

S francuskog preveli: G. Stojković i A. Badnjarević

Arvanitidis Sterjos: SANDUK SA MASKOM, akvatinta